

TOOLKIT INCLUSIEF MOSLIMSTUDENTEN

(Kwalitatieve rapportage)

2025

Ercan Büyükçifçi

TOOLKIT INCLUSIEF MOSLIMSTUDENTEN

Ercan Büyükçifçi
27 maart 2025

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inleiding	5
Methodologie	7
Leeswijzer	9
Onderwijs	10
Inclusie	11
Inclusief curriculum	11
Vaardigheden die inclusie bevorderen	12
Positieve beeldvorming over islam en moslims	12
Respectvolle omgang en gelijke behandeling	15
Rekening houden met behoeften en bezwaren	16
Sociale veiligheid en welzijn	16
Inclusief rooster	18
Inclusieve stage	20
Beleid en vertegenwoordiging	24
Inclusief beleid	25
Religieuze inclusie	26
Maatschappelijke spanningen	28
Representatie	29
Vertegenwoordigende en verenigende rol studentenvereniging	30
Toegankelijkheid van het onderwijs	31
Faciliteiten en activiteiten	34
Faciliteiten	35
Activiteiten	38
Activiteiten die uitsluiting in de hand kunnen werken	39
Ondersteuning voor moslimstudenten	40
Inclusie van moslimstudenten	42
Inclusief neutraal	43
Diversiteitsbeleid met oog voor moslimidentiteit	44
Van voorzichtig naar voorziening	45
Verbindend docentschap	45
Cultuursensitief curriculum	46
Vrij op vrijdaggebed	47
Representatie in presentie en presentatie	48
Voorbij tolerantie voor intolerantie	49
Iedere stem verdient vertegenwoordiging	50
Waarden en geloofwaardigheid	51
Bibliografie	52

VOORWOORD

In Nederland ervaren moslims steeds vaker discriminatie, wat blijkt uit stijgende cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau en de EU. Dit probleem komt ook voor in het onderwijs, waar moslimstudenten soms te maken hebben met uitsluitingsmechanismen en verplichtingen die hun religieuze overtuigingen belemmeren. Er is eerder een uitgebreid nationaal onderzoek geweest naar de inclusie van moslimstudenten, waarin ervaringen van studenten zijn verzameld. Daaropvolgend zijn er verdiepende gesprekken gevoerd en verdiepende analyses uitgevoerd op de bestaande data verkregen met de Nationale Moslimstudenten Enquête (NME). Dit rapport behandelt de resultaten uit de verdiepende gesprekken en verdiepende analyses en formuleert richtlijnen voor onderwijsinstellingen in Rotterdam om de inclusie van moslimstudenten te verbeteren en een inclusieve leeromgeving te creëren.

INLEIDING

In Nederland ervaren moslims steeds vaker discriminatie, en er heerst groeiende bezorgdheid over de verdachtmakingen richting de islam en moslims. Deze verdachtmakingen zijn niet alleen zichtbaar in de retoriek van politieke partijen en het bredere maatschappelijke discours, maar komen ook tot uiting in overheidsbeleid. Voorbeelden hiervan zijn het nikabverbod, de surveillance van moskeeën, onderzoek naar de financiering van moskeeën, de beperkingen die banken opleggen aan islamitische organisaties, en het gebruik van terreurlijsten die onschuldige moslims ten onrechte als bedreiging bestempelen.

Discriminatie van moslims is een wijdverbreid maatschappelijk probleem. Volgens onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau uit 2020 ervaart 69% van de Nederlandse moslims discriminatie, waarvan 55% zich daar zeker van is (SCP, Andriessen et al., 2020). Deze cijfers komen overeen met een recent onderzoek van de Europese Unie, waarin werd vastgesteld dat discriminatie van moslims in de afgelopen vijf jaar in de EU is gestegen van 39% naar 47% (FRA, EU Agency for Fundamental Rights, 2024). In Nederland ervaart zelfs 55% van de moslimbevolking discriminatie. Het wordt vaak het meest ervaren tijdens het zoeken naar werk (39%) of op de werkvloer (35%). Jonge moslimvrouwen (16–24 jaar) die religieuze kleding dragen, ervaren in het bijzonder veel discriminatie (58%), vooral bij het zoeken naar werk, in vergelijking met vrouwen die geen religieuze kleding dragen (31%).

In een recent nationaal onderzoek naar moslimdiscriminatie komt naar voren dat moslimdiscriminatie een structureel en wijdverspreid probleem is in de Nederlandse samenleving (Regioplan & ERCOMER, 2025). In navolging van eerdere onderzoeken vermeldt het onderzoek dat moslimdiscriminatie voorkomt in verschillende domeinen, zoals de overheid, de arbeidsmarkt, het onderwijs, de zorg en de publieke ruimte. Het gaat hierbij niet om zowel zichtbare, zoals openlijke beledigingen, als subtiele vormen van discriminatie die vaak verhuld zijn en institutioneel verankerd binnen instellingen, overheidsinstanties en andere organisaties. Er wordt gesteld dat er sprake is van de normalisering van moslimdiscriminatie, in die zin dat het niet langer een uitzondering of ‘incident’ betreft, maar wijdverspreid voorkomt in verschillende lagen van de samenleving. Concreet betekent dit dat moslims regelmatig (on)bewust benadeeld worden door wantrouwen. Hierdoor worden ze onevenredig vaak onderworpen aan controles en een striktere handhaving van regels. Het gevolg hiervan is dat moslims – in het bijzonder jongeren – zich buitengesloten voelen, omdat ze keer op keer ervaren dat ze niet als volwaardig lid van de samenleving worden gezien. Dit leidt tot vervreemding en een afnemende betrokkenheid bij de maatschappij,

wat uiteindelijk de sociale cohesie in de samenleving kan ondermijnen. In die zin is moslimdiscriminatie niet alleen een probleem voor de getroffen individuen, maar ook voor de samenleving als geheel. De normalisering en wijdverspreidheid van moslimdiscriminatie en de bredere gevolgen voor de samenleving maken het een urgent probleem, dat om aandacht en actie vraagt van de overheid, die tot nu toe in gebreke is gebleven (Regioplan & ERCOMER, 2025).

In het onderwijs is discriminatie van moslims ook een probleem, zoals blijkt uit onderzoek naar lager en middelbaar onderwijs (Bouma & Ruig, 2015). In het middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs worden moslimstudenten eveneens geconfronteerd met discriminatie, bijvoorbeeld in de vorm van stagediscriminatie. Daarnaast kunnen (onbedoelde) uitsluitingsmechanismen binnen onderwijsinstellingen zelf leiden tot negatieve ervaringen voor moslimstudenten. Zo kunnen bepaalde (extra)curriculaire verplichtingen, zoals het verplichte lichamelijk onderzoek in geneeskundeopleidingen, bezwaren oproepen bij diverse studentengroepen, wat de vraag oproept of deze verplichtingen, in het licht van diversiteit en inclusie, passend en wenselijk zijn. Het lichamelijk onderzoek, dat als essentieel wordt beschouwd voor het ontwikkelen van medische vaardigheden, wordt door de meeste universiteiten verplicht gesteld, vaak in gemengde groepen. Sommige instellingen, zoals de Radboud Universiteit, staan uitzonderingen op religieuze gronden niet toe, terwijl de Rijksuniversiteit Groningen geen verplichting stelt (NOS, 2024). Dit kan leiden tot uitsluiting, stress en schaamte voor studenten die zich gedwongen voelen hun principes op te geven om hun studie voort te zetten.

Niet alleen de verplichtingen zelf kunnen belemmerend zijn voor bepaalde groepen, zoals moslimstudenten, maar ook zaken die het naleven van religieuze verplichtingen bemoeilijken. Onlangs kwam naar voren dat het Zadkine College in Rotterdam via een interne mail directeuren instrueerde om te handhaven op het verbod op bidden voor zowel medewerkers als studenten. De mail kwam naar buiten en leidde tot onrust onder het personeel. De school stelde dat het verbod deel uitmaakte van een breder diversiteitsbeleid. Eerder gingen de vakbonden al in gesprek met Zadkine om te wijzen op het onterechte verbod op actieve geloofsbelijdenis. De vakbonden waarschuwden de school voor juridische gevolgen, aangezien het verbod in strijd is met de wet. Ondanks verzoeken om het verbod in te trekken, trok Zadkine de mail pas terug nadat media er vragen over stelden. Het verbod raakte vooral moslims, aangezien bidden voor christenen wel toegestaan was. Dit leidde tot kritiek van vakbonden en politieke partijen tot het ministerie van Sociale Zaken. Na kritiek, vanwege het schenden van de wet gelijke behandeling, trok het bestuur de mail in. Het verbod werd teruggedraaid en er kwam geen handhaving. De school erkende later de gemaakte fouten, benadrukte geen onderscheid tussen geloven te zullen maken en belooft het beleid aan te

passen. Het Zadkine College communiceerde tevens de voornemens te hebben om te onderzoeken hoe diversiteit en inclusie wordt ervaren. Daartoe zouden er gesprekken gevoerd worden over diversiteit, inclusie en stilleruimtes.

De bovengenoemde onderzoeken en omstandigheden werpen de vraag op welke ruimte er is voor moslims in het algemeen en moslimstudenten in het bijzonder. Zijn studenten in staat om in lijn met het islamitische geloof een studie te volgen op het mbo, hbo of wo? Daarbij is het van belang om inzicht te krijgen in de belevingswereld van moslimstudenten. Er is reeds een grootschalige enquête gehouden onder moslimstudenten, de Nationale Moslimstudenten Enquête (NME). In een recent verschenen rapport daarover worden cijfermatige resultaten besproken over de mate waarin moslimstudenten inclusie ervaren. Daarop voortbordurend zijn er verdiepende gesprekken geweest met moslimstudenten om ideeën en ervaringen op te halen. Het resultaat daarvan is deze Toolkit Inclusief Moslimstudenten. De Toolkit Inclusief Moslimstudenten biedt inzichten en lessen voor onderwijsinstellingen die zich willen inzetten voor het creëren van een leeromgeving die de inclusie van moslimstudenten wensen te bevorderen. De verzamelde ervaringen en suggesties zijn ingedeeld onder de volgende thema's:

1. Onderwijs
2. Beleid en vertegenwoordiging
3. Faciliteiten en activiteiten

Het rapport sluit af met tien richtlijnen voor onderwijsinstellingen (mbo, hbo, wo) om de inclusie van moslimstudenten te bevorderen.

METHODOLOGIE

Deze paragraaf beschrijft de toegepaste methodologie voor het verzamelen en analyseren van gegevens met betrekking tot de inclusie van moslimstudenten. Eerder werd de Nationale Moslimstudenten Enquête (NME) onder een grote groep moslimstudenten afgenomen. De enquête was specifiek gericht op het verkrijgen van inzichten over de mate van inclusie van moslimstudenten en werd verspreid over verschillende onderwijsinstellingen in Nederland, waarbij honderden studenten met een islamitische achtergrond hun deelname gaven. De gegevens die zijn verzameld uit deze enquête zijn zorgvuldig verwerkt en gepresenteerd in een rapport, dat in 2024 is gepubliceerd.

De enquête bevatte zowel gesloten als open vragen, waarmee studenten niet alleen gestructureerde antwoorden konden geven, maar ook hun persoonlijke

mening konden delen over de inspanningen die hun onderwijsinstelling heeft geleverd met betrekking tot de inclusie van moslimstudenten. Deze open vragen gaven studenten de gelegenheid om hun ervaringen en percepties van de inclusiepraktijken te verduidelijken en te reflecteren op wat zij als verbeterpunten beschouwden.

Het primaire doel van de Toolkit is om een set aan lessen te destilleren die onderwijsinstellingen kunnen helpen bij het bevorderen van de inclusie (van moslimstudenten). De meningen van studenten die hun studie volgden aan Rotterdamse onderwijsinstellingen zijn hierbij expliciet meegenomen. In totaal hebben 287 studenten hun ervaringen gedeeld. Deze studenten waren ingeschreven aan een van de volgende instellingen:

- Albeda College Rotterdam
- Zadkine College Rotterdam
- Hogeschool Inholland
- Hogeschool Rotterdam
- Erasmus MC Rotterdam
- Erasmus Universiteit Rotterdam

Naast de gegevens verkregen via de enquête, zijn de bevindingen verder verdiept door middel van focusgroep-gesprekken met zesentwintig studenten. De focusgroepen werden georganiseerd om meer gedetailleerde en contextuele inzichten te verkrijgen over de ervaringen van moslimstudenten met betrekking tot inclusie. Een focusgroep als onderzoeksmethode is geschikt voor het onderzoeken van complexe vraagstukken, zoals ervaringen met inclusie, en biedt ruimte voor spontane reacties en onderlinge discussie, wat het onderzoek verdiept. De focusgroepen boden in dit onderzoek diepgaande, kwalitatieve inzichten door groepsinteractie. Er was ruimte voor deelnemers om ervaringen en opvattingen te delen, en met elkaar van gedachten te wisselen. De focusgroepen vonden plaats bij verschillende instellingen en gaven de mogelijkheid om thema's te verkennen die mogelijk niet volledig naar voren kwamen in de enquête.

Om de anonimiteit van de deelnemers te waarborgen en de mogelijkheid van herleidbaarheid naar individuele studenten te vermijden, is dit rapport terughoudend met het noemen van de specifieke instellingen waar de focusgroep-gesprekken hebben plaatsgevonden. De anonimiteit van de studenten blijft een prioriteit, gezien de gevoeligheid van het onderwerp en de wens om vrije en eerlijke bijdragen te stimuleren.

LEESWIJZER

De volgende hoofdstukken zullen ingaan op de thema's onderwijs, beleid en vertegenwoordiging en faciliteiten en activiteiten en de ervaringen van moslimstudenten gerelateerd aan deze thema's. Het laatste hoofdstuk formuleert een reeks aan lessen bedoeld voor onderwijsinstellingen die zich inzetten voor diversiteit en inclusie in het algemeen en de inclusie van moslimstudenten in het bijzonder.

1

ONDERWIJS

Inclusie

Het is niet altijd duidelijk te definiëren waar de ervaring van inclusie precies op is gericht. Vandaar dat het van belang is om bij de studenten zelf op te halen wat ze verstaan onder inclusie en hoe hun instelling daaraan kunnen voldoen. Moslimstudenten verwijzen onder andere naar algemene principes zoals gelijke behandeling en participatie.

Studenten die weinig inclusie ervaren, geven aan dat ze niet kunnen zijn wie ze werkelijk zijn, onvoldoende geaccepteerd worden, zich niet thuis voelen en weinig verbondenheid met de instelling ervaren. Zo komt in de verdiepende gesprekken met moslimstudenten onder meer naar voren dat sommigen de instelling enkel bezoeken om de lessen te volgen en daarna snel weer vertrekken. Een ander opvallend aspect van de ervaren inclusie bij moslimstudenten is de vergelijking die zij maken met hun vorige onderwijsinstelling. Studenten vergelijken hun huidige instelling met hun vorige instelling. In vergelijking met de vorige instelling, vaak een middelbaar school, komt de huidige instelling meer inclusief over. Dat wordt grotendeels gewijd aan de aanwezigheid van een ruimte om te bidden. Voor wie op een (overwegend) witte middelbare school zat, is de zichtbare aanwezigheid van andere moslimstudenten tevens een reden om de instelling als meer inclusief te ervaren.

Naast deze algemene punten benoemen moslimstudenten verschillende specifieke kwesties wanneer zij spreken over hun ervaring van inclusie.

Inclusief curriculum

Moslimstudenten wijzen op het belang van het curriculum voor de inclusie van moslimstudenten. Hoewel het curriculum mogelijkheden biedt, wordt het volgens hen nog onvoldoende benut. Zo vermeldt een student.

“[Er wordt] weinig of geen rekening gehouden met de meningen, gevoelens en gedachten van islamitische studenten (...) en het curriculum is oppervlakkig wanneer het onze religie erin opneemt”.

(R14; NME, 2024)

Er is kritiek op de manier waarop onderwijsinstellingen de ervaringen van moslimstudenten meenemen in de context van het onderwijs. Het gaat er dan niet alleen om dat er ‘oppervlakkige’ aandacht voor is, de keren dat islam en moslim aan bod komen, is soms (onbedoeld) negatief en kwetsend, zoals verderop in dit rapport valt te lezen.

Vaardigheden die inclusie bevorderen

Moslimstudenten benadrukken ook de rol van docenten in het bevorderen van inclusie. De kennis en vaardigheden van docenten kunnen aanzienlijk bijdragen aan de binding en participatie van moslimstudenten. Dit betreft niet alleen de interesse in en kennis van de islam, maar ook de capaciteit om onderwerpen te bespreken die specifiek relevant zijn voor moslims, evenals het vermogen om onderwijs te bieden dat voorbijgaat aan vertekende representaties van moslims en de islam. Het is van belang om te realiseren dat docenten de inclusie van moslimstudenten zowel positief als negatief kunnen beïnvloeden.

“[D]ocenten [hebben soms] geen idee hebben over het geloof. Onder andere over de Ramadan (...). Ik heb ook niet het gevoel dat men het interessant genoeg vindt zelf naar opzoek te gaan. Ik ken veel over de meeste geloven, mede omdat ik een ander respectvol wil aanspreken. Dit merk ik totaal niet op school”.

(R668; NME, 2024)

Beeldvorming over islam en moslims

Moslimstudenten geven aan dat er vaak sprake is van negatieve beeldvorming over hun geloof en gemeenschap. Zo wijst een student naar “onzorgvuldigheid bij het tentamen over islam” (R469). Moslimstudenten uiten zorgen over de negatieve representaties van de islam en moslims, die zich zowel in stereotypering als negatieve framing manifesteren binnen het onderwijs. Veel moslimstudenten hebben de indruk dat hun geloof vaak in een negatief licht wordt gesteld. Dit negatieve beeld komt op verschillende manieren naar voren, zowel subtiel als openlijk, bijvoorbeeld in lessen, opdrachten of toetsen.

Studenten uiten in de verdiepende gesprekken hun diepgaande zorgen over de manier waarop moslims vaak gepresenteerd worden in onderwijssituaties. Zo stelt een student: “Als er representatie van moslims is, dan is dat foute representatie”. Studenten staan kritisch tegenover de verwijzing naar moslims in cases, omdat ze vaak worden gestereotypeerd. In een van de cases die werd aangehaald, werd gerefereerd naar ‘hoofddoekje’, wat als denigrerend wordt ervaren. Cases versterken het negatieve beeld dat moslims worstelen met strikte religieuze normen en onderdrukking. Zo is een student die een zorgopleiding volgt kritisch over de cases binnen haar opleiding:

“[Bij] normale griepklachten of (...) een gebroken been is [het] meestal Jan en Piet. Maar één keer zit Fatima erin, en dan heeft ze ineens suïcidale gedachten (...). Dus dat is wel opvallend. (...) Wat is het motief hierachter? Denken ze echt zo over moslims? Als je er meer over nadenkt, is het wel

zorgwekkend dat wij zo worden gezien. Denken ze nu dat ik ook een ‘hoofddoekje’ ben, die eigenlijk iets anders zou willen, maar die dan beperkt wordt door haar religie? Terwijl religie vrijwillig is. Ik kies er vrijwillig voor om me aan alle regels te houden”.

(Focusgroep, 2024)

De reflecties van de studenten roepen belangrijke vragen op over de representatie van moslims in het onderwijs, en hoe dat verband houdt met stereotypering, stigmatisering en het versterken van vooroordelen. Wat ook opvalt is dat er vraagtekens worden gezet bij het motief van de docent die de casus heeft opgesteld. Cases die negatieve beelden bevatten over moslims roept de vraag op hoe de docent dan denkt over moslima's in de klas die een hoofddoek dragen.

In een andere casus waarbij sprake is van een ernstige schending van de mensenrechten legde de docent de relatie met islamitische bronnen. De studenten wijzen erop dat de authenticiteit van de aangehaalde bronnen geen goedkeuring geniet binnen de islamitische wereld en dat het om een culturele praktijk gaat in plaats van een religieuze gewoonte. Studenten zijn erover bezorgd hoe ze zullen worden aangekeken door hun medestudenten wanneer de islam zo wordt geproblematiseerd.

“Wat voor effect heeft dit op de hele collegezaal dat nu meekijkt, de mensen die islam niet kennen, die ons nauwelijks kennen? Wat gaan zij nu denken? Want wij weten natuurlijk (...) wat de feiten zijn. (...) Wat voor beeld, wat voor effect dat gaat hebben, dat is het meest zorgwekkend voor ons”.

(Focusgroep, 2024)

Ze verwachten dat hun medestudenten, in tegenstelling tot de moslimstudenten zelf, zich minder hebben verdiept in de islam en zich dus minder kritisch zullen verhouden tot de negatieve beelden over de islam. Alles wat de docent vermeldt zullen ze sneller voor waar aannemen.

Wanneer moslimstudenten het problematisch karakter van een casus aangegeven bij de docent, leidt het niet automatisch tot een aanpassing. Studenten geven de boodschap mee om cases wat globaler te behandelen en maatschappelijke problemen niet als een onlosmakelijk onderdeel van de islam te presenteren.

Moslimstudenten benadrukken het belang van een verbeterde en meer accurate beeldvorming van de islam en moslims en staan vrij kritisch tegenover de negatieve houding ten aanzien van religie in het algemeen. Een student stelt:

“Islamofobie onder docenten op de universiteit is vaak heel subtiel. Ze hebben zelf vaak niet door hoe negatief ze denken over religie en vooral over islam en moslims. Ze vinden geloven in God of een heilig boek dom, dat zullen ze niet altijd zo direct zeggen, maar dat merk je tussen de regels door. Als je als moslim sociaal onderzoek doet naar een maatschappelijke kwestie gerelateerd aan de islam, dan wordt een moslim als wetenschapper in spé eerder als niet-neutraal, objectief of wetenschappelijk en bevooroordeeld gezien. Alsof een seculier, atheïst of humanist vrij is van enige bias. Dit idee gaat echt diep in de studiecultuur op universiteiten. Dit is onterecht en sluit moslimstudenten op allerlei (subtiele) manieren buiten. Van de drempels voor het oprichten van een moslimstudentenvereniging, een gebedsruimte tot subtiele, denigrerende opmerkingen over religie en islam van docenten in de les”.

(R549; NME, 2024)

De mening van deze student geeft een inkijkje in hoe subtiele en ingrijpende vormen van islamofobie kunnen worden ervaren door moslimstudenten. De nadrukkelijke wens van deze student is dat er meer bewustzijn is over de manier waarop vooroordelen een nadelige uitwerking hebben en dat er meer erkenning komt voor de religieuze identiteit van moslimstudenten.

Een andere student geeft aan dat tijdens een les over de Holocaust werd besproken hoe men met moslims en ‘allochtone’ leerlingen kan praten over antisemitisme. Deze benadering raakte de student diep, omdat moslims onterecht in een verdachtenbank werden geplaatst. Volgens haar wekte deze benadering de indruk dat antisemitisme een exclusief islamitisch probleem is.

Een student merkt op dat in zijn rechtenopleiding opvallend vaak in casussen op een negatieve manier wordt verwezen naar islamitische groepen of landen. Hij wijst erop dat de opleiding bij problemen en misverstanden vrijwel uitsluitend de link met de islam legt. Hij stelt dat dit een negatieve beeldvorming van de islam en moslims bevordert. Volgens hem zou het ook mogelijk zijn om andere landen te noemen in vergelijkbare contexten, maar dat zou in de praktijk zelden gebeuren.

Meerdere studenten met wie verdiepende gesprekken zijn gevoerd, verwijzen naar casussen binnen hun opleiding die islam en moslims in een negatief licht stellen. Een andere student noemt bijvoorbeeld een casus over een islamitisch meisje met strenge ouders. Studenten worden dus regelmatig geconfronteerd met stereotype beelden.

Tegenover deze negatieve beeldvorming weten sommige studenten echter ook voorbeelden van positieve beelden, of counterstereotypen, te benoemen. Een student geeft aan verheugd te zijn geweest toen in de les een succesvolle manager met een islamitische naam werd besproken. Daarnaast besteden sommige onderwijsinstellingen aandacht aan de zichtbaarheid van islamitische studenten, bijvoorbeeld door middel van posters binnen of buiten het gebouw.

Respectvolle omgang en gelijke behandeling

Moslimstudenten benoemen het belang van acceptatie en respectvolle omgang. Terwijl een deel van de moslimstudenten aangeeft respect te ervaren in hun interacties met medestudenten en docenten, ontbreekt dit gevoel bij een ander deel van de groep. Er wordt aangegeven dat andere minderheidsgroepen vaker respectvoller worden behandeld dan moslims.

Moslimstudenten benadrukken het belang van gelijke behandeling door docenten, iets wat momenteel niet altijd het geval lijkt te zijn. Sommige moslimstudenten voelen zich ongelijk behandeld door docenten. Ze ervaren discriminatie en worden geconfronteerd met een dubbele standaard.

“Binnen onze opleiding werden er verschillen gemaakt tussen studenten. Je merkte dat Nederlandse studenten werden voorgetrokken. En dat de moslimstudenten niet op dezelfde manier werden behandeld. Dit zag je terug in de manier van handelen richting de studenten, maar ook de manier van beoordelen. Moslimstudenten [moesten] vaak een verslag herkansen, omdat er altijd wel iets was wat niet goed was. Een keer heb ik op dezelfde manier als een Nederlandse medestudent een verslag geschreven. Mijn verslag werd niet goedgekeurd, omdat volgens de docent het verslag niet genoeg onderdelen bevatte. Een Nederlandse medestudent kreeg haar cijfer en bij haar werd het wel goedgekeurd. Helaas zat ik toen in mijn eerste jaar. Ik was 17 of 18 jaar en nog niet zo mondig. Ik heb een vervangende opdracht moeten maken, omdat ik anders mijn punten niet zou krijgen. Binnen onze klas begonnen medestudenten ook te merken dat er onderscheid werd gemaakt. Uit een anonieme enquête is toen gebleken dat wij niet de enige leerjaren zijn geweest. (...) Onderwijsmanager ontving een melding van de enquête en heeft hier toen werk van gemaakt. Er zijn gesprekken met ons gevoerd en de docenten hebben eerlijk toegegeven. Maar tot de dag van vandaag hebben wij geen excuses ontvangen en werken die docenten daar nog steeds. Het enige wat wij kregen te horen is dat wat wij hebben gedaan voor heel wat impact zorgde en dat er extra op ze werd gelet”.

(R681; NME, 2024)

De student maakt melding van discriminatie binnen haar opleiding, waar moslimstudenten systematisch anders werden behandeld dan witte Nederlandse studenten. Dit uitte zich in ongelijke beoordelingen, waarbij moslimstudenten vaak hun verslagen moesten herkansen, terwijl witte Nederlandse studenten dit niet hoefden. De student beschrijft een persoonlijke ervaring waarin haar verslag werd afgekeurd, ondanks dat het gelijk was aan dat van een witte Nederlandse medestudent. Na een anonieme enquête bleek dat dit onderscheid breder werd ervaren in de klas. Hoewel er gesprekken werden gevoerd en de docenten hun fout erkenden, werden er geen excuses aangeboden. De situatie had een negatieve impact op de student, ondanks de positieve steun van haar klasgenoten.

In de verdiepende gesprekken geven studenten aan dat er binnen hun opleiding verschillen in behandeling zijn tussen studenten met en zonder hoofddoek. Studenten met een hoofddoek zouden minder aandacht van docenten ontvangen dan hun medestudenten zonder hoofddoek. Daarnaast wordt aangegeven dat studenten met een islamitische achtergrond vaker negatief worden beoordeeld dan hun niet-islamitische medestudenten. Ook zou er sprake zijn van striktere reacties op ongeoorloofd gedrag, zoals telefoongebruik, bij moslimstudenten in vergelijking met niet-islamitische studenten die hetzelfde gedrag vertonen. Deze ongelijke behandeling wordt eveneens aangegeven door sommige moslimstudentenverenigingen, die melden dat zij in vergelijking met andere verenigingen minder of beperktere steun ervaren, ondanks het hoge aantal leden.

Rekening houden met behoeften en bezwaren

Bij sommige zorgopleidingen wordt van studenten verwacht dat ze met een deels ontbloot lichaam op elkaar oefenen, wat bezwaren oproept bij moslimstudenten. In gesprekken geven zij aan dat hun opleiding op dit gebied verschillend reageert. In sommige gevallen wordt begrip getoond en wordt tegemoetgekomen aan de wensen van de student, terwijl andere studenten te maken krijgen met onbegrip. Een student vertelde zelfs dat haar docent publiekelijk zijn ongenoegen uitte over haar wens om liever met een vrouwelijke medestudent te oefenen. Of er wel of niet rekening wordt gehouden met de bezwaren van studenten lijkt afhankelijk te zijn van de persoon met wie zij te maken hebben. Het blijft vaak onduidelijk tot het laatste moment of er ruimte is voor hun bezwaren, wat voor meer stress zorgt dan de stress van het beheersen van de toetsinhoud zelf.

Sociale veiligheid en welzijn

Moslimstudenten refereren naar het belang van sociale veiligheid, zowel in de klas als daarbuiten. Dit vereist een actieve betrokkenheid van de instelling om grensoverschrijdend gedrag en ongepaste uitingen tegen te gaan, iets wat

momenteel onvoldoende wordt gerealiseerd. De vertekende ideeën over de islam hebben de overhand en brengen moslimstudenten schade toe. Een student maakt regelmatig mee ongewenst aangestaard te zijn omdat ze een hoofddoek draagt. Het zou gaan om blikken die bij haar het gevoel wekken van 'je hoort hier niet echt'. Binnen haar eigen opleiding ervaart ze dat overigens niet. Ze vermoedt dat dat te maken heeft met het internationale karakter van haar opleiding.

Verschillende studenten geven aan zich onveilig te voelen, waarbij ongewenst gedrag van docenten een onderdeel van het probleem is. Docenten zouden soms onhandige en pijnlijke opmerkingen maken. Zo geeft een student tijdens de verdiepende gesprekken aan dat er een keer in de klas een afbeelding van de profeet Mohammed werd vertoond. Moslims die hun profeet liever niet afgebeeld zien worden, werden daar alsnog aan blootgesteld. Dat dit in een onderwijssetting gebeurt die de veiligheid van studenten voorop zou moeten stellen, maakte dit voorval dubbel confronterend voor de moslimstudent.

Er wordt op gewezen wat negatieve beelden over islam en moslims doet met gevoelens van sociale veiligheid van moslimstudenten. Wanneer het in de klas gaat over islam of moslims, dan kan dat tot onveiligheid leiden. Een student verwoordt het gevoel dat vermoedelijk breder leeft onder moslimstudenten, namelijk dat die altijd in een soort verdedigingsmodus is wanneer het in de klas gaat over islam en moslims.

Meerdere moslimstudenten vermelden dat de heersende negatieve beelden over islam en moslims ook kunnen leiden tot terughoudendheid bij moslimstudenten. Er zou al te snel genoeg worden genomen met wat moslimstudenten voor elkaar hebben gekregen, zoals een stilte- of een gebedsruimte. Tegelijkertijd heerst er de angst dat wat er is bereikt, van ze kan worden afgenomen.

Moslimstudenten wijzen tevens op het belang van welzijn, wat momenteel bij verschillende studenten onder druk staat.

“Als moslim moet je je altijd extra bewijzen. En zelfs als je dat doet, ben je nooit goed genoeg”.

(R541; NME, 2024)

Ervaringen met negatieve beeldvorming en ongewenst gedrag brengen schade toe aan het zelfbeeld en welzijn van moslimstudenten. Uit de verdiepende gesprekken komt naar voren dat moslimstudenten zich soms anders gedragen om als gelijkwaardige te worden gezien. Er is bij sommige studenten sprake van bewijsdrang.

Inclusief rooster

Moslimstudenten benadrukken het belang van een inclusief (toets)rooster dat rekening houdt met hun specifieke behoeften en verplichtingen. Het gebrek aan aandacht voor de inclusie van moslimstudenten in het onderwijs komt tot uiting in het feit dat onderwijsinstellingen onvoldoende rekening houden met belangrijke islamitische feestdagen en andere religieuze praktijken. Dit betreft onder andere het plannen van toetsen of deadlines rondom islamitische feestdagen, toetsen tijdens de iftar, de maaltijd waarmee het vasten wordt verbroken, en het inplannen van vroege lessen of lange lesdagen gedurende de islamitische vastenmaand Ramadan. Hoewel enkele studenten aangeven dat de opleiding wel rekening houdt met de planning van toetsen nadat is aangegeven dat deze op een islamitische feestdag waren ingepland, blijkt dit niet altijd het geval. Het (toets)rooster voldoet niet aan de behoeften van moslimstudenten op het gebied van inclusie en toegankelijkheid. Een student verwoordt wat veel van haar medestudenten aangeeft:

“Er wordt geen rekening gehouden met plannen van lessen of toetsen op islamitische feestdagen”.

(R663; NME, 2024)

Moslimstudenten hebben bij voorkeur geen toetsen in de maand Ramadan, of hebben op zijn minst geen toetsen op of rond islamitische feestdagen, zodat zij voldoende gelegenheid hebben om deze feestdagen in alle rust te ervaren. Hoewel zij erkennen dat het waarschijnlijk niet haalbaar is om de gehele maand Ramadan toetsvrij te maken, achten zij het mogelijk om de dagen rondom de islamitische feestdagen toetsvrij te plannen. Dit wordt vaak vergeleken met de kerstperiode, waarin studenten de mogelijkheid hebben om zonder toetsdruk van het feest te genieten.

De wens om de feestdagen door te brengen met familie en vrienden wordt belemmerd wanneer toetsen tijdens deze dagen worden ingepland. Dit geldt ook voor toetsen die vallen tijdens de iftar. Een toets tijdens de iftar beperkt de mogelijkheid om het vasten in een rustige en sociale setting te verbreken. Daarnaast ervaren sommige studenten het maken van toetsen na een dag vasten als extra belastend. Een student uit zijn ongenoegen als volgt:

“Op geen enkele wijze wordt rekening gehouden met de Ramadan en worden er mogelijkheden geboden om de studielast te verlichten of een gelijkwaardig toetsmoment te creëren, zodat studenten die vasten niet op de zwaarste moment van de dag een toets hoeven te maken. Verder zijn er ook geen uitzonderingen op verzuim wanneer het aankomt op feestdagen”.

(R14; NME, 2024)

Verschillende studenten ervaren binnen hun opleiding dat er geen rekening wordt gehouden met islamitische feestdagen, wat de studielast voor moslimstudenten die vasten verzwart. Er worden geen aanpassingen gemaakt, zoals alternatieve toetsmomenten, en studenten worden niet vrijgesteld van verplichtingen tijdens islamitische feestdagen.

Er wordt door een student opgemerkt dat wanneer de bereidheid er is om rekening te houden met de wensen van moslimstudenten, dat dit dan ook haalbaar zou moeten zijn. Een student merkt op dat het nu bijvoorbeeld mogelijk is om tentamens (buiten de Ramadan om) in de ochtend in te plannen.

Verder wordt naast curriculaire activiteiten ook gewezen op buitenschoolse activiteiten, zoals studiereizen. Ook dan zou er geen rekening gehouden worden met belangrijke islamitische (feest)dagen. Een student geeft aan:

“Een studiereis was gepland in de Ramadan. Als moslims hebben we daardoor niet deel kunnen nemen”.

(R679; NME, 2024)

Moslimstudenten geven aan dat zij bij facultatieve onderwijsactiviteiten zelf de keuze maken om afwezig te zijn tijdens islamitische feestdagen. Voor verplichte onderdelen verzoeken zij om vrijstelling, die wordt volgens een deel van de studenten toegekend wanneer het rooster geen rekening houdt met deze dagen. Er wordt echter gewezen op de gemiste lesstof. Het creëren van een roostervrije dag voor iedereen zou het negatieve effect op de studieprestaties van moslimstudenten kunnen voorkomen. Andere studenten wijzen op de obstakels die zij ondervinden bij het aanvragen van vrijstelling voor islamitische feestdagen.

“Wij mochten geen verlof opnemen op Eid (feestdag). Als je het toch deed, dan had dat consequenties. Bij ons mocht je maar twee lessen per vak missen om het tentamen te mogen maken. Als je vrij nam had je meteen al één gemiste les op je naam staan. En als er projectdagen waren waarbij het project besproken moest worden met de docent en je had vrijgenomen vanwege Eid, dan kreeg je direct een onvoldoende ervoor”.

(R688; NME, 2024)

Moslimstudenten wijzen erop dat de obstakels die zij ondervinden bij het aanvragen van vrijstelling vooral betrekking hebben op islamitische feestdagen. Er heerst onder moslimstudenten de indruk dat er geen ruimte is voor vrijstelling van verplichtingen op basis van islamitische verplichtingen. Een religieus gemotiveerd verzuim lijkt volgens sommigen niet geaccepteerd te worden. Zo vermeldt een student:

“Vorig jaar had ik tijdens de Ramadan avondlessen. Hierdoor moest ik m’n vasten verbreken tijdens de lessen/reizen naar huis. Ik heb dit aangekaart en gevraagd of ik mocht wisselen van klassen. Ze vonden dit niet een goede reden. Ook valt een van mijn tentamens dit jaar tijdens Eid”.

(R503; NME, 2024)

Een andere student merkt op dat terwijl iedereen vrij is tijdens kerst, er geen gelijke ruimte lijkt te zijn voor moslimstudenten om vrij te nemen voor islamitische feestdagen.

“Want als het een seculiere instelling is en je krijgt wel kerstvakantie, dien je ook vrij te kunnen krijgen voor Eid”.

(R223; NME, 2024)

Deze student wijst op de inconsistente benadering van de instelling met betrekking tot vrije dagen op religieuze gronden, waarbij er wel vrij wordt gegeven tijdens kerst, maar geen gelijke flexibiliteit wordt geboden voor islamitische feestdagen.

Inclusieve stage

In de verdiepende gesprekken met moslimstudenten komen ook ervaringen tijdens de stage aan bod. Een aantal studenten heeft geen stage hoeven lopen, wat verklaart waarom dit onderwerp niet besproken werd. Voor de studenten die wel stage-ervaringen, inclusief gevallen van stagediscriminatie, deelden, stond het gesprek vaak in het teken van de wens dat de stageorganisatie rekening houdt met hun islamitische identiteit. Een student deelde bijvoorbeeld de volgende ervaring:

“Ik heb een positieve ervaring gehad bij mijn stage. (...) Daar had ik een mannelijke begeleider. Toen ik aangaf dat ik geen handen geef, was ie gewoon: ‘Oké’. En door zeg maar. Het was gewoon heel normaal. (...) [De stage] was middenin in Rotterdam, dus ik denk dat dat invloed heeft gehad, dat ie het vaker heeft meegemaakt en denkt van ‘Oké. Dit is normaal’. Bijna [al het personeel] daar [heeft een migratieachtergrond]”.

(Focusgroep, 2024)

De student benadrukt dat ze een positieve ervaring had, waarbij haar wens om geen handen te schudden werd gerespecteerd zonder enige spanning of ongemak. De begeleider behandelde haar persoonlijke grenzen met respect. Het feit dat hij waarschijnlijk vaker in aanraking komt met culturele diversiteit, met name in een stad als Rotterdam, waar deze diversiteit meer zichtbaar is, verklaart mogelijk zijn begrip en de vanzelfsprekendheid van zijn reactie.

Een belangrijk pleidooi van verschillende moslimstudenten betreft de ruimte voor hun moslimidentiteit tijdens de stage. Een van de studenten verwoordt dit als volgt:

“Ik kan niet zeggen [dat ik] tijdens mijn stage even geen moslim ben. Het is gewoon ik. Zo ben ik. (...) [Wat we willen] zijn eigenlijk zulke basis fundamentele dingen. Ze hebben geen schade voor anderen. Is het nu echt erg als ik ga bidden, zonder dat ik iemand stoort? Het heeft geen schade voor iemand (...) [en] het is niet zoveel moeite”.

(Focusgroep, 2024)

De student benadrukt het respect dat zij verlangt, ook tijdens haar stage. Andere deelnemers aan de verdiepende gesprekken delen haar standpunt. Ze willen hun religieuze identiteit en praktijken kunnen behouden binnen een professionele en academische context, zonder dat dit voor ongemak zorgt. Haar moslim-zijn is een integraal onderdeel van wie zij is, en het idee om dit te verbergen – zowel tijdens de stage als binnen de bredere opleiding – voelt voor haar onterecht. Religieuze praktijken, zoals bidden, veroorzaken volgens haar geen schade voor anderen en vereisen slechts een minimale inspanning om te faciliteren.

Een regel die ter discussie wordt gesteld door studenten die een zorgopleiding volgen, betreft het verplicht dragen van korte mouwen bij zorginstellingen. Verschillende moslimstudenten ervaren hier bezwaar tegen. Hoewel zij de reden achter de regel begrijpen, namelijk hygiëne en infectiepreventie, vinden zij de onderbouwing van dit standpunt onvoldoende. Bovenal vragen zij zich af waarom het niet mogelijk is om een oplossing te vinden die zowel rekening houdt met de hygiëne-richtlijnen als met de wens om het werk niet met deels ontblote armen uit te voeren. Bovendien wordt aangegeven dat deze regel een afschrikwekkend effect kan hebben op moslimjongeren die overwegen een zorgopleiding te volgen.

De ervaringen van twee andere studenten laten zien hoe sommige uitingen op de stageplek kunnen leiden tot vervelende situaties. De studenten geven aan dat het vaak gaat om (onbedoelde) uitingen van culturele insensitiviteit. Een student beschrijft haar ervaring tijdens de zorgstage als volgt:

“In mijn zorgstage [voelde ik me gekwetst]. Ik had niet het gevoel dat haar intentie [van de begeleidster] was om mij te kwetsen of om ongepaste opmerkingen te maken. Maar uiteindelijk was haar opmerking nog steeds ongepast. Ze had interesse in mijn achtergrond. Ik zei: ‘Ik ben Marokkaans. [Toen zei ze:] ‘Daar zijn je ouders vast trots op, dat je [de zorgopleiding] studeert. [Ze vroeg door] over de opleiding van m’n broers en van m’n ouders. Dat gebeurt wel vaker. Maar op een gegeven moment zei ze: ‘Ja anders moet je hier komen werken, maar dan niet bij de schoonmaak solliciteren’.

Mensen die daar als schoonmakers werken hebben vooral een Marokkaanse of een Turkse achtergrond. (...) Het voelde niet echt kwetsend, maar ik was 'Huh. Uit welke hoek komt die?'"

Daarop reageert een andere student met:

'Het kan gewoon nét niet. Bij mijn stage was er een vrouw. Het is misschien uit goede interesse of zo, maar ik vond 't gewoon een beetje stom. Ze zei 'Hoe lang draag je een hoofddoek? Waar komen je ouders vandaan? En [ervan uitgaande dat we arm zijn, vroeg ze] 'Hoe kan je eigenlijk jouw studie bekostigen?' [De student vraagt zich af:] 'Hoe kom je erbij?'

(Focusgroep, 2024)

De opmerkingen werden niet als extreem kwetsend ervaren, maar wel als 'net niet' acceptabel. De studenten ervaren de manier waarop de vragen en opmerkingen werden gesteld als ongepast, wat het gevoel van negatieve stereotypering versterkt. Deze uitingen worden als vervelend en belastend ervaren, omdat ze hun identiteit in twijfel trekken en hen confronteren met vooroordelen.

Uit de ervaringen van moslimstudenten met stages blijkt hoe essentieel het is voor onderwijsinstellingen om niet alleen binnen hun eigen organisatie naar inclusie te streven, maar ook om aandacht te besteden aan de inclusie van religieuze en culturele diversiteit bij de stageorganisatie. De belangrijkste wens van moslimstudenten is dat er bij de stageorganisatie ruimte is om hun geloof en identiteit uit te drukken, zonder dat dit leidt tot negatieve gevolgen of ongemakken.

2

BELEID EN VERTEGENWOORDIGING

Inclusief beleid

Moslimstudenten benadrukken het belang van inzet op inclusie door hun instelling. Het algemene beeld dat naar voren komt uit de verschillende ervaringen van moslimstudenten is gemengd. Waar sommige studenten positief zijn over de instelling, uiten anderen onvrede. Sommige studenten zijn van mening dat hun instelling daadwerkelijk rekening houdt met de behoeften van moslims en dat er erkenning is voor de diversiteit binnen de instelling. Ze uiten hun waardering voor de inspanningen die gedaan worden om moslimstudenten te ondersteunen.

Anderzijds is er echter ook kritiek. De kritiek richt zich vooral op de geloofwaardigheid van de instelling: hoewel zij beweert inclusief te willen zijn, wordt er te weinig concreet gedaan. Daarnaast stellen moslimstudenten dat, wanneer er al beleid is, dit vooral gericht is op de inclusie van andere groepen en niet specifiek op moslims. Veel moslimstudenten ervaren dat de inzet voor inclusie vaak oppervlakkig blijft en vooral gericht is op andere groepen, waardoor de specifieke behoeften van moslimstudenten niet voldoende worden aangepakt. Er is het gevoel dat het beleid voornamelijk bedoeld is om naar buiten toe inclusiviteit te tonen, maar dat er een gebrek is aan concrete stappen en structurele veranderingen die daadwerkelijk het welzijn van moslimstudenten bevorderen. De beleving van schijninclusie en de indruk dat andere groepen meer voordelen halen uit het D&I-beleid versterken deze kritiek.

Moslimstudenten benadrukken het belang van een evenredige verdeling van aandacht voor minderheidsgroepen. Er wordt aangegeven dat de instelling niet proactief is richting moslimstudenten, wat in sterk contrast staat met de belofte van de instelling om te streven naar een inclusieve school.

Moslimstudenten geven aan dat ze vaak zelf het initiatief moeten nemen om kwesties aan te kaarten die hun belangen raken, wat hen frustreert. Het verschil tussen het claimen van inclusiviteit en daadwerkelijk inclusief handelen wordt als te groot ervaren. Een student merkt op dat de onderwijsinstelling pas is gaan nadenken over kwesties die moslimstudenten aangaan, nadat deze door de studenten zelf waren aangekaart. Deze situatie roept verbazing op, aangezien de instelling zichzelf presenteert als een inclusieve organisatie. De frustratie die hieruit voortkomt, wordt vaak gedeeld door andere studenten die het gevoel hebben dat er pas actie wordt ondernomen wanneer ze zelf het voortouw nemen.

“Als moslims moeten we echt de deur intrappen en zelfs dan wordt er niet geluisterd”.

(Focusgroep, 2024)

Er heerst de overtuiging dat de instelling richting andere groepen een veel proactievere houding aanneemt. Het beeld dat uit verschillende ervaringen naar voren komt, is dat hoewel er veel aandacht wordt besteed aan de inclusie van bepaalde groepen, zoals de LHBTIQ+-community, de inclusie van moslimstudenten als minder vanzelfsprekend wordt ervaren. Er wordt geconstateerd dat er snel stappen worden genomen voor bijvoorbeeld de realisatie van genderinclusieve voorzieningen, terwijl vergelijkbare initiatieven voor moslimstudenten achterblijven. Moslimstudenten ervaren een discrepantie in de manier waarop inclusie wordt benaderd, waarbij hun behoeften soms niet voldoende worden gerespecteerd. De introductie van genderneutrale wc's zou zelfs problemen creëren voor moslimvrouwen die hun hoofddoek willen rechtzetten of een wassing willen verrichten voor het gebed, omdat de faciliteiten niet voldoen aan hun religieuze behoeften.

Moslimstudenten wijzen ook op de obstakels die ze soms ervaren, vooral met betrekking tot het dragen van islamitische kleding, zoals de hoofddoek. In sommige gevallen wordt het dragen van een hoofddoek, in het kader van neutraliteit of veiligheid, niet toegestaan. Een student gaf tijdens de verdiepende gesprekken aan positief verrast te zijn toen ze op een open dag ontdekte dat het in haar opleiding toegestaan was om onderwijsactiviteiten in het laboratorium met een hoofddoek te verrichten. Ze hoefde daar niet specifiek om te vragen, omdat daar al rekening mee was gehouden. Dit was een aangename ervaring, in tegenstelling tot eerdere situaties waar dit niet het geval was.

Bovendien ervaren moslimstudenten dat wanneer ze specifieke religieuze praktijken willen behouden, zoals gescheiden bidden, dit ten onrechte wordt gezien als een vorm van discriminatie. Bovendien zou soortgelijke segregatie door andere groepen wel worden geaccepteerd. Deze voorbeelden suggereren dat de inclusie van moslimstudenten vaak als secundair wordt beschouwd in vergelijking met andere gemeenschappen.

Religieuze inclusie

Moslimstudenten benadrukken het belang van het opnemen van religieuze diversiteit in het inclusiviteitsbeleid van onderwijsinstellingen. Een student stelt dat er een te negatieve benadering is van religie:

“Schoolbesturen zien religie of zoiets als het gebed nog te vaak als iets van vroeger of voor ouderen, niet voor studenten. Ze hebben er ook geen positieve associaties bij. Ze denken eerder aan gedoe en problemen in plaats van religie of gebed als iets positiefs, het belang van rustmomenten, verbinding en bezinning voor positieve onderwijsprestaties”.

(R549; NME, 2024)

Uit verdiepende gesprekken komt naar voren dat er verschillende kritische geluiden bestaan over de aandacht voor religieuze diversiteit binnen de instelling. Veel studenten ervaren momenteel een blinde vlek voor religie binnen het beleid en de praktijk van de instelling. Er wordt gesteld dat initiatieven gericht op de inclusie van moslimstudenten vaak worden beperkt, met name door de neutrale positie die de instelling zegt te willen innemen ten aanzien van religie. Deze zogenaamde neutrale houding wordt door moslimstudenten gezien als passief, en zelfs aversief, wanneer het gaat om religieuze inclusie.

“Onze normen en waarden worden vaak niet betrokken in besluitvorming en worden vaak gezien als ‘achterhaald’.”

(R452; NME, 2024)

Er heerst onder moslimstudenten het vermoeden dat instellingen zich minder comfortabel voelen bij de islam (en religie in het algemeen), en dat er zelfs sprake is van vrees en aversie. Moslimstudenten benadrukken het belang van een inclusief neutrale houding van hun instelling ten opzichte van religies en levensbeschouwingen. Wat zij voor ogen hebben, is dat er maximaal rekening wordt gehouden met religieuze verplichtingen.

Specifiek wordt er kritiek geleverd op het D&I-beleid dat instellingen hanteren. Moslimstudenten geven aan dat hun onderwijsinstelling een eenzijdige benadering van D&I volgt, waarbij de focus vooral ligt op genderinclusie. Initiatieven die gericht zijn op de inclusie van moslimstudenten zouden volgens hen minder zichtbaar zijn en minder financiering ontvangen dan initiatieven ten behoeve van andere minderheidsgroepen. Religie, en islam in het bijzonder, wordt in dit kader als weggestopt ervaren. Zo is er bijvoorbeeld nauwelijks zichtbaarheid voor stilleruimtes, terwijl initiatieven die genderinclusie bevorderen wel prominent aanwezig zijn.

Daarnaast heerst er bij een aantal studenten verbazing over het feit dat religie nauwelijks aan bod komt in onderwijs over diversiteit, ondanks het feit dat religie voor veel mensen een belangrijk identiteitsaspect is. Waar er wel aandacht is voor gender, wordt religie vaak buiten beschouwing gelaten.

Veel moslimstudenten vermoeden dat aandacht voor gender meer aansluit bij de grondslagen van de instelling, die een seculiere basis heeft. Deze seculiere grondslag wordt als reden genoemd voor de zogenaamd neutrale houding van de instelling ten aanzien van religie. In de praktijk leidt deze neutraliteit er echter toe dat de instelling uiterst terughoudend is wanneer het gaat om de inclusie van religie, en dan met name islam en moslims.

De benadering van de instelling wordt door studenten als te tokenistisch ervaren. Er wordt weliswaar het beeld gecreëerd dat iedereen gelijk is en verschillen welkom zijn, maar het uitblijven van structurele veranderingen in beleid en praktijk zorgt ervoor dat dit wordt gezien als 'windowdressing'. Het lijkt een schijninclusie te zijn die niet verder reikt dan de profilering van de instelling, is de kritiek van verschillende studenten.

Moslimstudenten stellen dat het grootste deel van het D&I-budget wordt besteed aan initiatieven als trainingen of campagnes gericht op genderinclusie. Voor de inclusie van moslimstudenten is er echter slechts een beperkt budget beschikbaar. Een concreet voorbeeld hiervan is het beperkte budget voor het organiseren van een iftar, waar moslimstudenten soms zelf middelen moeten inzetten of ticketprijzen moeten vragen van deelnemers om het evenement mogelijk te maken.

Tegelijkertijd wijzen studenten op het contrast tussen het beleid op centraal niveau en wat er op decentraal niveau wordt geregeld. Binnen sommige opleidingen wordt wel rekening gehouden met islamitische feestdagen en is er ruimte voor flexibiliteit bij toetsdata of lesroosters, wat door studenten als positief wordt ervaren. Ook medewerkers die zich inzetten voor diversiteit en inclusie lijken bereid te zijn om de situatie van moslimstudenten te verbeteren. Het probleem wordt echter vaak op centraal niveau ervaren, waar de instelling niet altijd meewerkt of het beleid niet de benodigde ruimte biedt om inclusie van moslimstudenten effectief te bevorderen. In de verdiepende gesprekken geven sommige studenten aan dat de terughoudendheid bij de instelling ten aanzien van religieuze inclusie te verklaren is door de wantrouwende houding van de overheid en de politiek tegenover islam en moslims.

Maatschappelijke spanningen

Moslimstudenten brengen belangrijke kwesties ter sprake met betrekking tot de maatschappelijke positie van hun instelling, vooral in tijden van maatschappelijke spanningen. Ze benadrukken het belang van een rechtvaardige en rechtsstatelijke houding, die hen in staat stelt om koersvast te blijven en zich te houden aan de eigen ambities op het gebied van inclusie en rechtvaardigheid. Dit vereist dat de instelling onafhankelijk en academisch vrij opereert. Volgens moslimstudenten komt het echter te vaak voor dat instellingen zich laten beïnvloeden door externe druk, zoals media en geluiden vanuit de politiek. Dit wordt vooral duidelijk in kwesties die direct van invloed zijn op moslimstudenten, zoals de genocidale oorlog in Palestina en het stilstaan bij mensenrechtenschendingen in dat gebied. In dit opzicht vinden studenten dat de instelling zich teveel lijkt te laten leiden door de houding van de regering.

Een student noemt specifiek de communicatie van de onderwijsinstelling naar aanleiding van de genocidale oorlog in Palestina. De boodschap van de instelling kwam erop neer dat zowel het leed aan de Israëlische als de Palestijnse zijde werd betreurd. Echter, volgens de student werd het leed aan de Israëlische zijde veel gedetailleerder beschreven, wat als onevenwichtig werd ervaren.

In de verdiepende gesprekken wordt er verder gewezen op wat sommige studenten beschouwen als een dubbele maatstaf in de manier waarop instellingen reageren op conflicten. Waar instellingen zich in het geval van de oorlog in Oekraïne extra inspanden om steun te betuigen, wordt een dergelijke benadering gemist als het gaat om het leed van Palestijnen. Studenten van Palestijnse origine zouden niet dezelfde steun en faciliteiten hebben ontvangen als hun Oekraïense medestudenten. Tevens wordt er kritiek geleverd op de banden die instellingen onderhouden met Israëlische onderwijsinstellingen en andere organisaties. Studenten merken op dat, in het geval van de oorlog in Oekraïne, de banden met Russische instellingen werden verbroken omdat Rusland als de agressor werd beschouwd. Er wordt gesteld dat dezelfde maatregel niet wordt gehanteerd ten aanzien van Israëlische instellingen, wat door de studenten als een inconsistente benadering wordt ervaren. De dubbele maatstaf wordt door studenten ervaren als een bevestiging van dat mensenlevens niet even zwaar wegen. Slachtoffers van oorlogsmisdaden die Arabisch en/of moslim zijn wegen minder zwaar dan Europese slachtoffers.

Representatie

Moslimstudenten benadrukken het belang van representatie binnen de instelling, met name de aanwezigheid van mensen waarmee zij zich als moslimstudent kunnen identificeren. Een student verwoordt het gemis van representatie als volgt:

“Er is amper representatie van moslims, het is alsnog een hele witte omgeving waarin ik mij niet altijd thuis voel”.

(R300; NME, 2024)

Representatie draagt bij aan een sterker thuisgevoel. Voor moslimstudenten betreft dit zowel de aanwezigheid van medestudenten als personeel. Wanneer deze representatie ontbreekt, heeft dit invloed op hun verbondenheid met de instelling.

Moslimstudenten benadrukken daarnaast het belang van een goede vertegenwoordiging in de medezeggenschap. Er zijn verschillende meningen over de vertegenwoordiging van moslimstudenten. Bij sommige instellingen of faculteiten is de vertegenwoordiging goed geregeld. Verschillende moslimstudenten geven aan dat het aantal moslimrepresentanten binnen hun faculteit en/of instelling op

niveau is. Anderen wijzen op de gebrekkige vertegenwoordiging en de noodzaak van verbeteringen. Zo vermeldt een student:

“Ik word als moslim door niemand vertegenwoordigd. Ik sta er alleen voor, zoals vele andere moslims met mij”.

(R670; NME, 2024)

Wat betreft de formele vertegenwoordiging wordt opgemerkt dat deze kwetsbaar is, aangezien het momenteel noodzakelijk is dat er specifiek iemand in de medezeggenschap zit om de belangen van moslimstudenten te verdedigen. Dit benadrukt het belang van goede vertegenwoordiging. Een student wijst erop dat er momenteel te veel afhankelijkheid is van de bereidwilligheid van individuele leden van de medezeggenschap die zich actief willen inzetten voor inclusie. Een andere student pleit voor een eerlijker systeem van vergoeding voor deelname aan de medezeggenschap. De tijdsinvestering die deze vertegenwoordigende rol met zich meebrengt, vormt namelijk een drempel voor studenten die naast hun studie moeten werken om hun opleiding te bekostigen. Een student stelt daarover:

“Als de lening zonder rente was had ik er wel voor gekozen. Aangezien ik geen recht meer heb op studiefinanciering, ben ik genooddaakt veel uren per week te werken om mijn studiekosten te kunnen betalen. Dit heeft ook invloed op mijn studieresultaten. Een rentevrije lening zou echt ideaal zijn”.

(R617; NME, 2024)

Het is bekend dat studenten van kleur (met een islamitische achtergrond) vaak extra afhankelijk zijn van bijbaan om hun studie te financieren, aldus een student in het verdiepende gesprek. Dit zou deels te maken hebben met terughoudendheid ten opzichte van het aangaan van leningen met rente. Deze situatie bemoeilijkt de deelname aan vertegenwoordigende organen.

Vertegenwoordigende en verenigende rol studentenvereniging

Moslimstudenten benadrukken het belang van moslimstudentenverenigingen als vertegenwoordigers van hun belangen. Naast de formele medezeggenschap kunnen studentenverenigingen een essentiële rol spelen in het behartigen van de belangen van moslimstudenten. Hoewel sommige instellingen een moslimstudentenvereniging hebben, is het voor studenten niet altijd duidelijk dat deze vereniging bestaat. Moslimstudenten wijzen daarbij op de voorwaarden waaronder de moslimstudentenvereniging binnen de instelling opereert, en leggen nadruk op het belang van een eerlijke verdeling van middelen tussen verschillende studentenverenigingen.

In gesprekken met studenten wordt duidelijk dat zij willen dat hun instelling gelijke toegang biedt tot middelen voor alle studentenverenigingen. Sommige moslimstudentenverenigingen zijn zeer actief en vertegenwoordigen een groot aantal leden, in sommige gevallen zelfs honderden. Het is voor deze verenigingen niet altijd makkelijk om activiteiten te ontplooiën. Dat heeft invloed op de bekendheid van de studentenverenigingen. Zo stelt een student:

“Ik zou heel graag willen dat er iets meer moslimrepresentatie op de universiteit komt en dat er ook meer een eenheid wordt gevormd. Momenteel heb ik het gevoel dat de moslimstudentenvereniging ook amper aanwezig is en heel weinig evenementen organiseert”.

(R300; NME, 2024)

Ondanks hun omvang en vertegenwoordiging ontvangen deze verenigingen echter vaak minder middelen en beschikken ze niet over de betere faciliteiten die andere studentenverenigingen wel krijgen. Bovendien wordt er door studenten opgemerkt dat er geen proactieve houding vanuit de instelling is om studentenverenigingen actief te betrekken. Hierdoor worden studentenverenigingen vaak aan hun lot overgelaten, wat het moeilijk maakt om verenigingsactiviteiten op te starten en de vereniging meer bekendheid te geven. Dit heeft negatieve gevolgen voor de betrokkenheid en motivatie van de studenten.

Toegankelijkheid van het onderwijs

Moslimstudenten benadrukken het belang van de toegankelijkheid van het onderwijs, waarbij zij een belangrijk rol zien weggelegd voor onderwijsinstellingen. Sommige instellingen hebben reeds programma's opgezet om doelgroepen met (financiële) afstand tot het onderwijs te ondersteunen. Een student uit in een verdiepend gesprek zijn waardering voor de inspanningen van zijn instelling op dit gebied, waarbij studenten in een ingewikkelde financiële thuissituatie ondersteuning ontvangen. Hij merkt echter op dat er meer bekendheid moet worden gegeven aan deze initiatieven door middel van communicatie, zodat meer studenten op de hoogte zijn van de beschikbare hulp.

Daarnaast wordt gesuggereerd dat instellingen hun verantwoordelijkheid kunnen nemen door te lobbyen bij de overheid. Onderwijsinstellingen zouden zich kunnen inzetten voor beleidsveranderingen die de toegankelijkheid vergroten, bijvoorbeeld door te pleiten voor het afschaffen van rente op studieleningen. Onder een deel van de moslimstudenten bestaat de behoefte om te lenen, aangezien een lening vaak noodzakelijk is om de studie te kunnen financieren. Tegelijkertijd zijn er principiële bezwaren tegen leningen die rente met zich meebrengen. Moslimstudenten wijzen op de nadelige gevolgen van het lenen met rente, vooral voor studenten

die voorheen een lening afsloten toen de rente nog 0% was en nu geconfronteerd worden met renteverplichtingen. Deze situatie roept morele bezwaren op bij het aflossen van de rente. Zoals een student het verwoordt:

“Heb in het verleden wel geleend toen de rente nog 0% was. Nog niet in staat om af te betalen, maar worstel er wel mee dat daarover rente zal worden gevraagd in de toekomst.”

(R461; NME, 2024)

Om deze renteverplichtingen te vermijden, kiezen sommige studenten ervoor om hard te werken. Zo stellen twee studenten:

“Ik heb twee bijbaantjes om mijn studie te kunnen bekostigen, puur omdat er rente komt kijken bij een lening.”

(R529; NME, 2024)

“Ik heb altijd hard gewerkt, twee banen gehad, zodat ik niet hoefde te lenen.”

(R681; NME, 2024)

In sommige gevallen combineren moslimstudenten meerdere bijbanen om hun studie te financieren. Deze aanpak brengt echter extra druk en werklast met zich mee, wat de balans tussen studie en werk bemoeilijkt.

3

FACILITEITEN EN ACTIVITEITEN

Faciliteiten

Moslimstudenten benadrukken het belang van faciliteiten die hen in staat stellen om zoveel mogelijk te voldoen aan de richtlijnen van de islam. De beschikbaarheid en de mate van tevredenheid over deze faciliteiten kunnen een bepalende rol spelen in de keuze voor een onderwijsinstelling. Daarnaast dragen deze faciliteiten bij aan het gevoel van verbondenheid en het creëren van een thuisgevoel, zoals blijkt uit zowel de eerder afgenomen Nationale Moslimstudenten Enquête (NME) als de verdiepende gesprekken met moslimstudenten.

Een van de belangrijkste wensen is de aanwezigheid van een gebedsruimte. Het gebed vormt een essentieel onderdeel van de moslimidentiteit, en het ontbreken van een gebedsruimte wordt door veel studenten als een gemis ervaren. Moslimstudenten geven aan dat de mogelijkheid om het verplichte gebed meerdere keren per dag op de campus te verrichten, essentieel is voor hun religieuze praktijk. De Nationale Moslimstudenten Enquête (NME) wijst uit dat de overgrote meerderheid van de studenten een stilleruimte wenst. Het ontbreken van zo'n ruimte wordt vaak ervaren als een groot gemis. Gebed maakt immers een wezenlijk onderdeel uit van de moslimidentiteit en heeft invloed op zowel het welzijn als de schoolprestaties, zoals een student het verwoordt:

“[Het gebed] is een onderdeel van de identiteit; indien dit wordt weggenomen of minder in acht wordt genomen, doet dit de identiteit en de mentale gesteldheid te niet en hiermee de prestatie”.

(R525; NME, 2024)

Toch wordt er opgemerkt dat niet alle onderwijsinstellingen beschikken over een gebedsruimte, en nog minder instellingen bieden een ruimte waar studenten de wassing voorafgaand aan het gebed kunnen verrichten. Uit de ervaringen van studenten blijkt dat er aanzienlijke verschillen bestaan tussen onderwijsinstellingen, niet alleen in de aanwezigheid van een gebedsruimte, maar ook in de voorwaarden waaronder deze wordt gefaciliteerd. Er zijn instellingen die geen gebedsruimte hebben, wat in sommige gevallen leidt tot ongemakkelijke situaties:

“[Ik studeer aan] een seculiere instelling, waarbij het niet toegestaan is om te bidden, maar ik doe het stiekem bij een verlaten trappenhuis of een leeg lokaal”.

(R223; NME, 2024)

Deze situaties creëren een spanningsveld voor moslimstudenten, die zich genoodzaakt zien om het gebed te verrichten op ongeschikte plekken, zoals een leeg lokaal of het trappenhuis.

Het feit dat sommige onderwijsinstellingen geen gebedsruimte aanbieden, roept naast ongemakkelijke situaties ook onbegrip op bij moslimstudenten. Zij zijn vaak kritisch over de opstelling van hun instelling ten aanzien van religie. De afwezigheid van een gebedsruimte wordt door velen gezien als een weerspiegeling van de afzijdige houding van de instelling tegenover religie in het publieke domein, zoals eerder in dit rapport is besproken. Moslimstudenten wijzen er op dat deze houding hen ertoe aanzet om regels te omzeilen en bijvoorbeeld in het geheim te bidden.

“[Mijn instelling is een plek] die moslims verwelkomt. Alleen mag je niet bidden omdat het een seculiere instelling is. Wat erg krom is, want met kerst plaatst de school een kerstboom (...). Dat vind ik hypocriet en met twee maten meten”.

(R223; NME, 2024)

Deze kritiek wijst op de inconsistentie in de houding van instellingen ten aanzien van religie. Terwijl de instelling weinig ruimte biedt voor moslimrituelen, zoals het gebed, wordt er wel uitgebreid aandacht besteed aan christelijke vieringen, zoals kerst. Moslimstudenten pleiten dan ook voor een consequente benadering van religie in het publieke domein, waarbij islamitische feestdagen en praktijken gelijkwaardig worden behandeld.

Hoewel sommige instellingen wel beschikken over een gebedsruimte, geven moslimstudenten aan dat er soms een zekere terughoudendheid bestaat ten aanzien van religie in de benaming en het gebruik van deze ruimtes. Er wordt vaak voor een neutrale benaming gekozen, zoals ‘meditatieruimte’, zelfs als de ruimte voornamelijk door moslims wordt gebruikt voor het gebed. Dit komt bij veel moslimstudenten over als een ontkenning van hun religieuze identiteit:

“Het zou mooi zijn als hier meer aandacht voor zou komen door bijvoorbeeld Eid Mubarak of Ramadan Kareem op borden terug te zien. Dat er in ieder geval een erkenning is. Nu wordt er gedaan alsof wij niet bestaan. Zelfs de gebedsruimte (wat overduidelijk een gebedsruimte is en uitsluitend door moslims wordt gebruikt) wordt een ‘meditatieruimte’ genoemd. Er is geen enkele referentie naar gebed, het is alsof ze daar niet geassocieerd mee willen worden”.

(R300; NME, 2024)

Dit gemis aan erkenning wordt breed gedeeld door moslimstudenten, die zich hierdoor vaak niet gezien voelen door hun onderwijsinstelling. Er wordt ook gewezen op de inconsistentie in de wijze waarop diversiteit wordt benaderd. Waar andere vormen van diversiteit, zoals genderinclusie, zichtbaar en actief ondersteund worden, blijft de erkenning van religieuze diversiteit achter.

Verder komt naar voren dat moslimstudenten verschillende ervaringen hebben met de stilteruimtes die beschikbaar zijn op hun onderwijsinstelling. Een deel van de studenten is tevreden met de ruimte, omdat deze goed bereikbaar is.

“Ik kan openlijk mijn geloof belijden. Vele islamitische zaken zijn gefaciliteerd. Gebedsruimte nooit echt overvol meegemaakt. (...) Wassing kan ik makkelijk halen in de mindervaliden wc. Echter zou wassingsruimte handiger kunnen zijn”.

(R649; NME, 2024)

Toch worden er ook verbeterpunten voorgesteld. Wat betreft de praktische kant van gebedsfaciliteiten, wordt er door sommige studenten aangedrongen op verbetering van de vindbaarheid, bereikbaarheid en bruikbaarheid van gebedsruimtes.

Ten aanzien van de vindbaarheid van de gebedsruimte geven verschillende moslimstudenten in de verdiepende gesprekken aan dat ze per toeval, via-via, ontdekten dat er een stilteruimte beschikbaar is. Ondanks herhaalde verzoeken van moslimstudenten om de vindbaarheid van deze ruimte te verbeteren, zou er nog steeds geen duidelijke informatie over de stilteruimte beschikbaar zijn. De instelling zou terughoudend zijn in het actief promoten van de stilteruimte, wat volgens verschillende moslimstudenten te maken heeft met een zekere voorzichtigheid rondom religieuze inclusie. Deze terughoudendheid staat in schril contrast met de actieve manier waarop de instelling andere initiatieven op het gebied van diversiteit en inclusie (D&I) promoot, zo stellen de studenten. Zo zou er veel aandacht zijn besteed aan initiatieven die genderinclusie bevorderen, zoals de invoering van genderneutrale wc's, en nemen deze faciliteiten vaak een veel prominenter plaats in op het complex van de instelling. Moslimstudenten pleiten dan ook voor betere communicatie en zichtbaarheid van de stilteruimte.

Wat betreft de bereikbaarheid van de stilteruimte geven meerdere studenten aan dat deze vanwege de gekozen locatie moeilijk toegankelijk is. In sommige gevallen bevindt de stilteruimte zich op een afgelegen plek, ver weg van de centrale voorzieningen binnen het complex van de instelling. Dit maakt het voor studenten vrijwel onmogelijk om tussen de lessen door het gebed te verrichten.

Over de bruikbaarheid van de stilteruimte wijzen diverse studenten op de noodzaak van een aparte, toegankelijke ruimte voor de wassing (wudu). Sommige locaties bieden wel een ruimte voor wassing, maar de stilteruimtes zelf worden vaak als klein en druk ervaren, wat leidt tot wachttijden. Hierdoor kiezen studenten soms voor alternatieve plekken om snel het gebed te verrichten. Ook sluiten de openingstijden van de stilteruimtes niet altijd aan bij de gebedstijden, en zijn er

strikte voorwaarden, zoals de neutrale benaming en het verbod om persoonlijke spullen achter te laten. Dit, samen met het ontbreken van gescheiden gebeden voor mannen en vrouwen, wordt door studenten als belemmering ervaren. Verschillende studenten pleiten voor een exclusieve gebedsruimte, speciaal voor het gebed. Hoewel veel moslimstudenten voor het vrijdaggebed naar de moskee gaan, zou de stilteruimte een alternatief kunnen bieden voor wie dat niet kan. Dit vereist echter de mogelijkheid om in groepsverband te bidden, waardoor de stilte in de ruimte verloren gaat. Daarom wordt er gepleit voor een aparte gebedsruimte in plaats van een stilteruimte.

Verder blijkt dat sommige instellingen wel gesprekken hebben gevoerd over de inrichting van de stilteruimte, maar weinig met de input van studenten hebben gedaan. Studenten ervaren dit als valse participatie en geven aan dat de bruikbaarheid van de stilteruimte zou verbeteren als zij daadwerkelijk betrokken zouden worden bij de realisatie ervan.

Een ander belangrijk punt dat naar voren komt, is de duurzaamheid van stilteruimtes. In enkele gevallen is de stilteruimte ondergebracht in een gebouw dat op de nominatie staat om gesloopt te worden. Dit creëert onzekerheid over de toekomst van de ruimte, wat ook de motivatie van de instelling om verbeteringen aan te brengen beïnvloedt.

Naast de beschikbaarheid van een gebedsfaciliteit wordt de wens voor halal-eten genoemd. Moslimstudenten hechten veel waarde aan de mogelijkheid om maaltijden te consumeren die in overeenstemming zijn met hun religieuze voorschriften. Verschillende onderwijsinstellingen voorzien in halal-eten, en de tevredenheid hierover is over het algemeen groot. Toch wordt er door diverse moslimstudenten aangegeven dat het nog vaak onduidelijk is of er halal-eten beschikbaar is. In sommige gevallen hebben studenten de beschikbaarheid van halal-eten per toeval ontdekt via een medestudent of hebben zij het zelf moeten navragen. Er wordt gepleit voor meer en betere communicatie over de beschikbaarheid van halal-eten. Zo zouden duidelijke aanduidingen, zoals bordjes of stickers, de zichtbaarheid en herkenbaarheid van halal-opties kunnen verbeteren.

Activiteiten

Naast de noodzaak van faciliteiten zoals gebedsruimtes en halal-eten, hechten moslimstudenten veel waarde aan de erkenning van islamitische feestdagen en vieringen binnen hun onderwijsinstelling. Momenteel lijkt er weinig of geen aandacht te zijn voor deze religieuze vieringen. Zoals een student het verwoordt: “Ze doen niks speciaals op die dagen” (R616). Daarentegen krijgt het kerstfeest

veel aandacht binnen onderwijsinstellingen, iets wat moslimstudenten begrijpen, maar zij wensen ook dat islamitische feestdagen dezelfde mate van erkenning ontvangen.

“Voor feestdagen zoals kerst wordt er best veel aandacht gegeven vanuit universiteiten of hogescholen, wat volkomen begrijpelijk is en ben er ook zeker voor, voor degene die dit vieren. Suikerfeest is bijvoorbeeld voor ons weer super belangrijk en zou hier graag wat meer aandacht voor willen”.

(R508; NME, 2024)

Dit geeft aan dat de nadruk niet ligt op het afwijzen van kerst, maar op de wens voor gelijke behandeling en religieuze inclusie. Moslimstudenten pleiten voor meer aandacht voor islamitische feestdagen, zoals het Ramadanfeest, in lijn met de aandacht die wordt gegeven aan christelijke vieringen.

Sommige instellingen organiseren bijvoorbeeld een iftar tijdens de Ramadan, wat bij moslimstudenten een positief gevoel van erkenning teweegbrengt. Vaak gebeurt de organisatie van de iftar door de moslimstudentenvereniging. De organisatie ervan kan echter stuiten op belemmeringen binnen de instelling, zoals kritiek op de keuze van sprekers of de beperkte steun van de onderwijsinstelling. Dit leidt tot terughoudendheid en het gevoel dat de vrijheid om islamitische activiteiten zelf vorm te geven wordt ingeperkt.

Activiteiten die uitsluiting in de hand kunnen werken

In de verdiepende gesprekken met moslimstudenten komen ook activiteiten aan bod die uitsluiting van moslimstudenten in de hand kunnen werken. Zo speelt bij sommige evenementen die gericht zijn op de ontmoeting tussen studenten alcoholconsumptie soms een prominente rol en wordt vanuit de instelling zelfs actief gepromoot, wat kan leiden tot uitsluiting. Moslimstudenten voelen zich hierdoor niet altijd welkom op dit soort bijeenkomsten. Ze geven aan dat ze zich niet prettig voelen bij borrels, die vaak onderdeel zijn van netwerk- of student-docent dagen, vooral wanneer alcohol een prominente rol speelt. Deelname aan dergelijke evenementen heeft bij sommige van hen geleid tot negatieve ervaringen, zoals het als anders of afwijkend bestempeld worden door medestudenten. Ze geven aan dat het ook hun netwerkmogelijkheden binnen de opleiding vermindert. Hun afwezigheid bij dergelijke bijeenkomsten heeft invloed op de mogelijkheid om waardevolle contacten te leggen, wat hen in bepaalde gevallen kan beperken in hun carrièrekansen.

Er is volgens meerdere studenten sprake van normalisatie van alcoholgebruik. Een student deelt haar ervaring dat de docent in de klas vroeg wie het afgelopen

weekend was gaan feesten en alcohol had gedronken, en vervolgens opmerkte dat degenen die dat niet hadden gedaan een saai leven hebben. Dit benadrukt het normaliseren van alcoholgebruik en de sociale druk die daarmee gepaard gaat, volgens de studenten. Verschillende moslimstudenten die een zorgopleiding volgen vinden het problematisch dat alcoholgebruik binnen hun opleiding wordt gepresenteerd als normaal, terwijl het binnen hun zorgopleiding juist als een risicofactor voor gezondheidsproblemen wordt aangemerkt.

Een student maakte mee dat ze tijdens een onderwijssituatie vroeg naar het alcoholgebruik van de persoon die de rol van de patiënt vervulde, waarop haar docent reageerde door te vragen of de vraag vanuit een 'moslimperspectief' werd gesteld, wat aangeeft dat er soms onterechte aannames worden gemaakt. Een student geeft aan:

“Ik voel me nu bijna slecht om aan een patiënt te vragen ‘Gebruikt u alcohol?’”

(Focusgroep, 2024)

De student handelde in lijn met wat ze binnen haar opleiding heeft geleerd over de schadelijke gevolgen ervan, maar is naar haar idee als afwijkend behandeld.

Ondersteuning voor moslimstudenten

Tot slot wordt er door sommige moslimstudenten gewezen op de behoefte aan ondersteuning op maat. Een belangrijke wens is de beschikbaarheid van geestelijke verzorging die specifiek is afgestemd op de islamitische achtergrond van de student. In plaats van een algemene geestelijke verzorger, die moslimstudenten mogelijk niet goed kunnen helpen vanwege de specifieke islamitische context, zou een islamitische geestelijke verzorger nuttiger kunnen zijn. Dit kan een belangrijke bijdrage leveren aan het welzijn van studenten die met levensgebeurtenissen kampen die hun studie beïnvloeden.

Daarnaast wordt er ook gesproken over de mogelijkheid van een speciaal fonds voor studenten met kwetsbaarheden in de thuissituatie, bijvoorbeeld voor studenten die moeite hebben met studeren door gebrek aan ruimte of middelen thuis. Een dergelijk fonds zou niet alleen moslimstudenten, maar alle kwetsbare studenten ten goede komen.

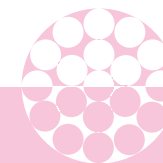

4

INCLUSIE VAN MOSLIMSTUDENTEN

De voorgaande hoofdstukken boden inzicht in de ervaringen van moslimstudenten binnen hun onderwijsinstellingen, schetsten de interacties met medestudenten en staf en beschreven de gevolgen daarvan voor hun welbevinden en gevoelens van verbondenheid. Dit hoofdstuk richt zich veel meer op de vraag: 'Welke lessen zijn op basis van ervaringen van moslimstudenten te trekken voor onderwijsinstellingen die streven naar inclusie (van moslimstudenten)?'

1

INCLUSIEF NEUTRAAL

Er wordt door studenten gesteld dat er een blinde vlek is voor religieuze inclusie binnen hun instelling. Instellingen zouden inspanningen en initiatieven gericht op de inclusie van moslimstudenten belemmeren. Er heerst onder studenten het vermoeden dat instellingen zich niet comfortabel voelen bij de islam en dat er in het onderwijs sprake is van vrees en aversie ten aanzien van religie in het algemeen. Daar waar instellingen hun afstand tot religie rechtvaardigen met het innemen van een zogenoemde neutrale positie, werkt dat uitsluiting van religie in de hand. Vanwege de nadelige gevolgen zien studenten bij voorkeur dat hun instelling juist rekening houdt met religieuze verplichtingen. Het is van belang dat instellingen een inclusief neutrale houding ten opzichte van religies en levensbeschouwingen aannemen en niet een exclusief neutrale houding. Een inclusieve onderwijsinstelling stapte af van het idee dat iemands geloof louter een privéaangelegenheid is en maakt geloofsbeleving en -uitoefening binnen de instelling mogelijk.

Al met al valt op basis van ervaringen van moslimstudenten de les te trekken dat onderwijsinstellingen een inclusieve houding dienen aan te nemen ten opzichte van religie, waarbij ze neutraliteit invullen op een manier die ruimte biedt voor religieuze beleving en verplichtingen, zodat alle studenten zich erkend en ondersteund voelen.

DIVERSITEITSBELEID MET OOG VOOR MOSLIM IDENTITEIT

Moslimstudenten ervaren dat hun onderwijsinstelling onvoldoende aandacht besteedt aan religieuze diversiteit, en dat de inclusie van moslimstudenten te vaak wordt beperkt door een zogenaamde neutrale houding ten aanzien van religie. Dit leidt tot gevoelens van uitsluiting en het idee dat inclusie vooral op papier bestaat, maar niet daadwerkelijk in het beleid en de praktijk wordt doorgevoerd.

Onder studenten heerst het beeld dat het diversiteitsbeleid van hun instelling vooral gericht is op de inclusie van andere dan de eigen groep. Er zou geen specifieke inzet zijn gericht op de inclusie van moslimstudenten. Voor onderwijsinstellingen is het van belang om diversiteit breed op te vatten door daar ook de inclusie van moslimstudenten bij te betrekken. Dit betekent het toewerken naar een meer gebalanceerd diversiteitsbeleid door onder meer een evenwichtige verdeling van middelen te hanteren en een evenredige aandacht toe te passen voor verschillende minderheidsgroepen. Een belangrijke voorwaarde voor het succes van een gebalanceerd diversiteitsbeleid is dat onderwijsinstellingen kritisch en transparant reflecteren op de behaalde resultaten. Dit houdt in dat een instelling het niet alleen laat bij de belofte een inclusieve school te (willen) zijn, maar verantwoording aflegt over de stappen die zijn gezet.

Dit betekent ook de toegankelijkheid van het onderwijs waarborgen door zoveel mogelijk barrières te elimineren. Oog hebben voor de kwetsbare thuissituatie en actieve betrokkenheid ten aanzien van de betaalbaarheid van het onderwijs. Studenten die vanwege het renteverbod in de islam principieel bezwaar hebben tegen leningen met rente, ervaren de financiering van hun opleiding als een belangrijke belemmering. In de ogen van studenten ligt er dan ook een belangrijke taak voor instellingen om dit probleem te adresseren. Instellingen kunnen zich, zoals eerder gebeurd bij bezuinigingen op het onderwijs en de voorgenomen herinvoering van de langstudeerboete, verenigen en bij de overheid lobbyen om de rente op studieleningen af te schaffen, zodat de toegankelijkheid van het onderwijs wordt bevorderd.

Op basis van voorgaande valt te stellen dat moslimstudenten wensen dat onderwijsinstellingen hun diversiteitsbeleid breder toepassen door ook de inclusie van moslimstudenten specifiek te adresseren, kritisch en transparant te reflecteren op de resultaten, en actief barrières te elimineren, zoals het aanpakken van financieringsproblemen voor studenten met bezwaren tegen rente, om zo de toegankelijkheid van het onderwijs voor iedereen te waarborgen.

VAN VOORZICHTIG NAAR VOORZIENING

Het is van aanzienlijk meerwaarde voor studenten als ze de mogelijkheid krijgen om de tijd die ze doorbrengen binnen hun instelling in overeenstemming met de islam inrichten. Dat draagt bij aan hun gevoel van verbondenheid en thuisgevoel. De roep aan instellingen is dan ook om geloofsuitoefening praktisch mogelijk te maken door de beschikbaarheid, bereikbaarheid en zichtbaarheid van voorzieningen als een gebeds- of stilteruimte (inclusief ruimte voor de wassing) en halalvoeding.

De les die hieruit valt te trekken is dat onderwijsinstellingen geloofsuitoefening praktisch mogelijk dienen te maken door de beschikbaarheid van gebedsruimtes of stilteruimtes (inclusief ruimte voor de wassing) en door halalvoeding te waarborgen, zodat studenten zich meer verbonden voelen en zich thuis kunnen voelen binnen de instelling.

VERBINDEND DOCENTSCHAP

Studenten wijzen op de rol die docenten kunnen spelen in het bevorderen van inclusie. De kennis en vaardigheden van docenten dragen bij aan het welzijn en verbondenheid van moslimstudenten. Het gaat niet alleen om de interesse in en kennis van de islam, en het vermogen om onderwijs te bieden dat voorbijgaat aan vertekende beelden van moslims en de islam, maar ook om de vaardigheid om onderwerpen te behandelen die specifiek relevant zijn voor moslims. Het is van belang dat onderwijsinstellingen investeren in docenten die verbindend te werk gaan en respect en gelijkwaardigheid hoog in het vaandel hebben staan.

Onderwijsinstellingen dienen volgens moslimstudenten dus te investeren in docenten die het vermogen hebben om vooroordelen te doorbreken, maar ook vaardigheden bezitten om onderwerpen die relevant zijn voor moslimstudenten op een respectvolle en verbindende manier te behandelen, zodat zij het welzijn en de verbondenheid van deze studenten bevorderen.

CULTUURSENSITIEF CURRICULUM

Er wordt door studenten gewezen op bepaalde onderdelen in het curriculum die een barrière vormen voor hun studieloopbaan. Een onderwijsinstelling die inclusie nastreeft, doet er goed aan om aandacht te besteden aan de bezwaren van moslimstudenten met betrekking tot specifieke onderdelen van het curriculum. De instelling kan overwegen om het curriculum geheel te herzien of individuele vrijstellingen toe te passen voor bezwaarlijke (extra)curriculaire verplichtingen. Daarnaast kan een onderwijsinstelling het curriculum zo aanpassen dat het actief bijdraagt aan het bestrijden van ongefundeerde negatieve beelden van de islam en moslims, door het aanbod van les- en leesmateriaal daarop af te stemmen.

Moslimstudenten pleiten er dus voor dat onderwijsinstellingen het curriculum herzien of vrijstellingen bieden voor onderdelen die een belemmering vormen voor moslimstudenten, en actief bijdragen aan het bestrijden van negatieve beelden van de islam door les- en leesmateriaal hierop af te stemmen.

VRIJ MET VRIJDAGGEBED

Volgens studenten komt het nog te vaak voor dat toetsen of andere onderwijsverplichtingen worden gepland op of rondom feestdagen, iftar of het vrijdaggebied. Zo houden instellingen bijvoorbeeld onvoldoende rekening met de maand Ramadan, wat kan leiden tot een verzwaring van de studielast voor moslimstudenten die vasten. Er worden geen speciale maatregelen genomen om het voor deze studenten gemakkelijker te maken, zoals het aanpassen van de studielast of het aanbieden van alternatieve toets momenten. Dit type momenten zijn voor studenten van groot persoonlijk en religieus belang, en zij geven de voorkeur aan het doorbrengen van deze tijd met familie, vrienden en geloofsgenoten. Niet alle studenten krijgen echter vrij voor deze momenten. Onderwijsinstellingen kunnen dit voorkomen door een inclusief (toets)rooster te hanteren bij de planning van lessen, toetsen, deadlines en extra-curriculaire activiteiten, zoals studiereizen, waarbij rekening wordt gehouden met deze belangrijke momenten. Een alternatief zou zijn dat instellingen individuele studenten de mogelijkheid bieden om vrij te nemen.

Al met al ontstaat op basis van de ervaringen van moslimstudenten het beeld dat onderwijsinstellingen een inclusief rooster dienen te hanteren bij het plannen van toetsen, deadlines en activiteiten, waarbij er rekening wordt gehouden met religieuze feestdagen en belangrijke momenten voor moslimstudenten, en hen de mogelijkheid wordt geboden om vrij te nemen voor deze gelegenheden.

REPRESENTATIE IN PRESENTIE EN PRESENTATIE

In het belang van hun welzijn en verbondenheid met de instelling benadrukken studenten het belang van medestudenten en stafleden waarmee zij zich kunnen identificeren en bij wie ze zich gezien en gehoord voelen. Studenten delen vaak vragen en zorgen met personen met wie ze een gedeelde identiteit hebben. Het is daarom essentieel dat onderwijsinstellingen, in lijn met het belang van rolmodellen in de klas en de gedachte dat een betere afspiegeling van de studentenpopulatie en de samenleving bijdraagt aan de ontwikkeling van betere professionals, actief beleid voeren om (moslim)personeel van kleur aan te trekken, zowel in lesgevende als leidinggevende functies.

Daarnaast is de aanwezigheid van benaderbare, religie- en cultuursensitieve welzijnsprofessionals van groot belang, gezien hun specialistische kennis om adequaat in te spelen op de specifieke behoeften van moslimstudenten. Dit geldt in het bijzonder voor geestelijke verzorging. Het is cruciaal dat er voorzieningen op maat worden geboden die aansluiten bij de achtergronden en voorkeuren van de studenten.

Naast representatie in de personele samenstelling, is het van belang dat onderwijsinstellingen investeren in een diverse instroom van studenten in opleidingen waar sprake is van ondervertegenwoordiging.

Ten slotte wijzen studenten erop dat instellingen de inclusie van moslimstudenten kunnen bevorderen door in hun interne en externe berichtgeving en bij de organisatie van evenementen rekening houden met representatie. Dit houdt in dat er oog is voor thema's en dagen die specifiek betekenisvol zijn voor moslimstudenten.

De les die valt te trekken uit de ervaringen van moslimstudenten is dat onderwijsinstellingen actief beleid dienen te voeren om (moslim)personeel van kleur aan te trekken, religie- en cultuursensitieve welzijnsprofessionals aan te stellen, een diverse instroom van studenten te bevorderen, en ervoor te zorgen dat de representatie van moslimstudenten zichtbaar is in zowel interne berichtgeving als evenementen, zodat studenten zich gezien en gehoord voelen en beter ondersteund worden.

VOORBIJ TOLERANTIE VOOR INTOLERANTIE

Studenten benadrukken het belang van sociale veiligheid. Verschillende moslimstudenten voelen zich onveilig. Het gaat in het bijzonder om confrontatie met negatieve beeldvorming en ongewenst gedrag, waaronder stagediscriminatie. Dit type negatieve ervaringen verminderen hun kansen in het onderwijs en brengen een schade toe aan hun zelfbeeld en zelfvertrouwen. Het is van belang om discriminatie en ander ongewenst gedrag ten aanzien van moslimstudenten te monitoren en actief in te zetten op (na)zorg voor sociale veiligheid. Idealiter hanteren onderwijsinstellingen een zero-tolerance-benadering bij racisme en islamofobie. Het is daarbij van belang dat instellingen een actieve betrokkenheid tonen en een stevige opvolging geven aan meldingen van grensoverschrijdend gedrag en ongepaste uitingen, ook (en juist) wanneer deze zijn begaan door docenten. Een belangrijke randvoorwaarde is een toegankelijke hulp- en klachtenstructuur en de beschikking over een benaderbare sociale veiligheidsprofessionals met specialistische kennis over racisme en islamofobie.

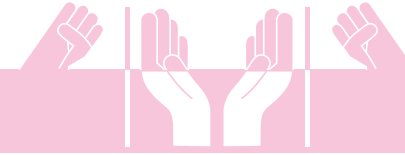
Al met al valt uit de ervaringen van moslimstudenten op te maken dat het goed zou zijn als onderwijsinstellingen een zero-tolerance-beleid hanteren tegen (stage) discriminatie en racisme (waaronder islamofobie), discriminatie en ongewenst gedrag actief monitoren, en zorgen voor een toegankelijke hulpstructuur en betrokken sociale veiligheidsprofessionals om moslimstudenten te ondersteunen en een veilige leeromgeving te waarborgen.

IEDERE STEM VERDIENT VERTEGENWOORDIGING

Studenten wijzen op het belang van zowel formele als informele mogelijkheden om zich te verenigen en andere studenten te vertegenwoordigen in hun streven naar een verbetering van de onderwijsinstelling. Hoewel moslimstudenten uiteenlopende opvattingen hebben over de mate waarin instellingen beschikken over een goede vertegenwoordiging van hun stem in de formele medezeggenschap, is er overeenstemming over het belang daarvan. Onderwijsinstellingen zouden er goed aan doen om studentparticipatie te bevorderen, met bijzondere aandacht voor ondervertegenwoordigde groepen. Bovendien zou het de representatie van islam en moslims ten goede komen aan als instellingen de informele vertegenwoordiging van moslimstudenten te bevorderen door actief in te zetten op de oprichting van een moslimstudentenvereniging. Het faciliteren van deze vereniging, zowel in termen van ruimte als budget, en het betrekken ervan bij beleidsvorming en -uitvoering, zou bijdragen aan een inclusievere en representatievere onderwijsomgeving.

Onderwijsinstellingen dienen in de ogen van moslimstudenten studentparticipatie te bevorderen, met bijzondere aandacht voor ondervertegenwoordigde groepen, en de oprichting en ondersteuning van een moslimstudentenvereniging faciliteren, zodat moslimstudenten beter vertegenwoordigd worden en er een meer inclusieve onderwijsomgeving ontstaat.

WAARDEN EN GELOOFWAARDIGHEID

Onderwijsinstellingen zouden zich laten beïnvloeden door angst voor media en politiek, in het bijzonder bij kwesties die moslimstudenten aangaan. Een actueel voorbeeld hiervan is de manier waarop instellingen zich positioneren ten opzichte van het leed van Palestijnen. Er wordt gesteld dat instellingen zich te veel laten leiden door het regeringsstandpunt. Studenten benadrukken het belang van maatschappelijke betrokkenheid, waardengericht handelen en oprechtheid in kwesties waarbij instellingen, al dan niet onbedoeld, een maatschappelijke positie innemen. Zij verlangen van hun instelling een zuiver rechtvaardige en rechtsstatelijke houding, vooral in tijden van maatschappelijke spanningen. Een rechtsstatelijke houding brengt met zich mee dat instellingen meer dan nu handelen in lijn met de beginselen van de rechtsstaat. Dit betekent dat er op een manier wordt gehandeld die transparant en verantwoordelijk is en bevorderlijk is voor gelijke behandeling en waarborgen van fundamentele mensenrechten, onafhankelijk van politieke invloeden.

De les die hieruit getrokken kan worden is dat instellingen koersvast blijven en zich in tijden van spanningen nog nadrukkelijker conformeren aan de eigen ambities op het gebied van inclusie en rechtvaardigheid. Dit sluit aan bij het principe van academisch vrijheid, namelijk dat instellingen zich politiek onafhankelijk opstellen en zonder externe druk een wetenschappelijk gefundeerde standpunt innemen met betrekking tot kwesties die spanningen veroorzaken.

BIBLIOGRAFIE

- Andriessen, I., Hoegen Dijkhof, J., Torre, A. V. D., Berg, E. V. D., Pulles, I., Iedema, J., & Voogd-Hamelink, M. D. (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bouma, S., & Ruig, L. D. (2015). *Moslimdiscriminatie in het voortgezet onderwijs. Een onderzoek*. Zoetermeer: Panteia. Zie: <https://www.annefrank.org/nl/downloads/imagevault/tL9EgHEkzCEXfglyWFue.pdf>
- FRA (2024). *Being Muslim in the EU – Experiences of Muslims*. EU-Grondrechtenagentschap. Rapport. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-being-muslim-in-the-eu_en.pdf
- NOS (2024, 27 juli). *Geneeskundestudenten zijn verplicht proefpersoon, maar niet iedereen wil dat*. Nieuwsuur. <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2530481-geneeskundestudenten-zijn-verplicht-proefpersoon-maar-niet-iedereen-wil-dat>
- Regioplan & ERCOMER, Universiteit Utrecht. (2025). *Nationaal onderzoek moslimdiscriminatie*. Ministerie van SZW.

Over het bidverbod bij Zadkine:

- <https://www.ad.nl/rotterdam/onrust-onder-zadkine-personeel-na-verbod-op-bidden-in-de-pauze-je-mag-dit-medewerkers-niet-ontnemen~a92ca202/>
- <https://www.ad.nl/rotterdam/directie-zadkine-werd-door-vakbonden-al-gewaarschuwd-over-gevolgen-van-gebedsverbod-br~af79c681/>
- <https://www.ad.nl/rotterdam/zadkine-betuigt-spijt-na-bid-verbod-voor-personeel-nooit-de-bedoeling-geweest-om-groepen-uit-te-sluiten~af399a3b/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

